

# A

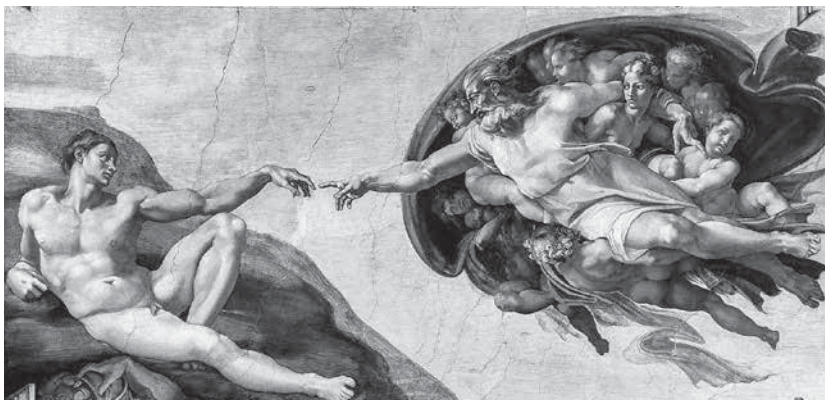
**A ja O** Kreeka tähestiku esimene ja viimane täht olid alfa ja oomega; eestikeelses uues testamendis on Jumala sõnu Johannese ilmutusraamatus traditsiooniliselt tõlgitud nii: „Mina olen A ja O, esimene ja viimne, algus ja ots!“ (22, 13). → Keegi või miski äärmiselt tähtis.

**Aabel** vt **Kain ja Aabel**

**Aabraham** (Aabram) Iisraeli rahva esiisa vanas testamendis, kelle järglastele Jumal lubas anda Kaananimaa igaveseks omandiks. Aabrahamiga sõlmitud lepingu märgiks sai poeglaste ümberlõikamine. Vt ka **töötatud maa**.

**Aabrahami süli** Kui vaene **Laasarus** suri, siis „inglid kandsid ta Aabrahami sülle“ (Lk 16, 22). → Taevase rahu paik, **paradiis**.

**Aadam** Piibli järgi esimene inimene, kelle Jumal valmistas mullast. Adam ja Eeva, kes loodi **Aadama küljeluust**, elasid **Eedeni aias** süütuna ja külluses, kuni madu ahvatles Eevat maitsma **hea ja kurja tundmise puu** vilja ja Eeva omakorda keelitas ka Aadama seda proovima. Karistuseks kihutas Jumal nad Eedenist välja ning määras Aadama edaspidi „oma palge higis ... leiba sööma“ ja Eeva valuga lapsi ilmale



Michelangelo. Aadama loomine.  
Osa Sixtuse kabeli lae freskost. U 1512.

tooma. Viited Aadamale on sagedasti seotud tema pattulangemisega ja koos Eevaga kordasaadetud „pärispatuga“. Vt ka **pale higis; elupuu**.

**Aadama küljelu** „Siis Jehoova Jumal laskis tulla raske une inimese peale ja see uinus magama; siis ta võttis ühe tema küljeluudest ja sulges selle aseme taas lihaga. Ja Jehoova Jumal ehitas küljelu, mille ta inimesest oli võtnud, naiseks ja tõi tema Aadama juure. Ja Adam ütles: „See on nüüd minu luust ja liha minu lihast!““ (1 Mo 2, 21–23) See lõik piiblist pani kunagi aluse laialt levinud arusaamale, et meestel on üks ribi vähem kui naistel. → Naine.

**Aaron** Jumala poolt Iisraeli ülempreestriks valitu, **Moosese** ja **Mirjami** vend. Oli Moosese abimeheks Iisraeli rahva vabastamisel Egiptuse orjapõlvest. Tema kepp muutus vaarao ees maoks ja neelas egiptuse tarkade ja nõidade kepid, mille need samuti olid muutnud madudeks (2 Mo 7, 8–12). Kui Mooses oli ära **Siinai mäel**, valmistas Aaron **kuldvasika**. Jumal ei lubanud Aaronil ja Moosesel astuda **töötatud maale**, sest nad olid tema sõnas kahelnud. Vt ka **Egiptuse nuhtlus**.

**Aasgardr** Skandinaavia mütoloogias **aaside** maailm, jumalateriik. Oli maaga ühenduses Bifrösti, vikerkaare kaudu.

**aasid** Jumalatesugu Skandinaavia mütoloogias. Aaside hulka kuulusid peajumal **Odin**, **Thor**, **Baldr**, **Loki**, julguse ja tarkuse kehastus Tüür, luule- ja jutuvestmiskunsti jumal **Bragi**, vaikuse jumal Vidarr, pime aas Hödr, Odini poeg ja saadik Hermodr, Höönir, Oodr ja Vali. Vt ka **Frigg**, **Fenrir**, **vaanid**.

**Abadoon** Sügavuse ingel (vt **inglid**), koletute mürgiste rohutirtsude kuningas Johannese ilmutusraamatus (9, 11).

**abdeeralased** e **abderiidid** Antiik-Kreeka linna Abdera elanikud, kelle väidetav rumalus andis ateenlastele ainet paljudeks anekdootideks. Hiljem on neist naljalugudest innustust saanud mitmed rahvapärised „lollideküladest“ (Gotham, Gabrovo, Kilpla jt).

**Abednego** vt **Sadrak, Meesak ja Abednego**

**Abélard ja Héloïse** [abela:r, eloi:z] Pierre Abélard (1079–1142) oli prantsuse teoloog, filosoof ja luuletaja. Ta pooldas mõistuspärase lähenemist teoloogias (enne mõista, siis uskuda) ja sattus kirikuga korduvalt pahuksisse dogmade vabameelse tõlgendamise pärast. Tema rahvalik tuntus põhineb tema armulool Héloïse'iga, Pariisi Jumalaema kiriku kanooniku tütreaga. Héloïse sünnitas Abélardile poja, misjärel paar salaja abiellus. Kui lugu ilmsiks

tuli, laskis kanoonik Abélardi kastreerida ja mõlemad õnnetud sulgesid end kloostriisse. Hulk sajandeid hiljem, aastal 1817, maeti nende maised jäänused ühisesse hauda. Säilinud on nende omavaheline kirjavahetus.

**abrakadabra** Kabalistlik võlusõna, mis kujutab endast kombinatsiooni heebrea keele sõnade *ab* ('Isa'), *ben* ('Poeg') ja *ruakh akadš* ('Püha Vaim') algustähtedest. Pärkamenditükile kirjutatuna ja nõõriga kaelas kantuna usuti sellest abi olevat kõhutõve, hambavalu, palaviku ja paljude teiste hädade vastu. → Arusamatu kõne või tekst, mõttetud. Vt ka **kabala**.

**Absalom** Kuningas **Taaveti** võimuhäne poeg, isa lemmik, kes viimase vastu mässi tõstis ja sõjapealik Joabi poolt Taaveti keelust hoolimata tapeti. Tõrksa, ent armastatud poja kaotus oli Taavetile raske katsumus: „Siis läks kuningas ... üles värava kambrisse ja nuttis. Ja minnes ta rääkis nõnda: „Mu poeg Absalom, mu poeg, mu poeg Absalom! Oleksin mina surnud sinu asemel! Absalom, mu poeg, mu poeg!““ (2 Sa 19, 1)

**Achates** [ahha:tes] Vergiliuse „Aeneises“ **Aenease** ustav sõber ja kaaslane. → Südamesõber, kamraad.

**Acheron** [ahheron] Soine ja aeglase vooluga hädade jõgi, üks **Hadese**,

kreeka mütoloogia surnuteriigi neljast jõest.



Wilhelm Wandschneider.  
Achilleus. 1909.

**Achilleus** [ah'hilleus] **Peleuse**, **mürmidoonide** kuninga, ja **The-tise** poeg, kreeklaste peakangelane **Trooja sõjas**. Tüli tõttu sõjapealik **Agamemnoniga** tõmbus Achilleus võitlusest kõrvale, kuni troojalased surmasid tema sõbra **Patroklose**. Seejärel naasis Achilleus raevunult sõjaväljale, lõi troojalased põgenema ja surmas kahevõitluses oma sõbra tapja **Hektori**. Hukkus Trooja vallutamisel **Parise** noolest.

**Achilleuse kand** Kangelase ainus haavatav koht oli tema kand. Poega

lapsepõlves **Styxi** jõkke kastes hoidis ema teda kannast, seetõttu ei mõjunud sellele jõe surematuks tegev vägi. Trooja väravate juures tabas **Paris** teda noolega kanda. → Kellegi v millegi eriti õrn koht.

**Adonis** [ado:nis] Võluv nooruk, kellesse kreeka pärimuse järgi olevat armunud armastusjumalanna **Aphrodite** ja kes hukkus jahiretkel, kus teda ründas haavatud metskult. Kohast, kus Adonise veri ja jumalanna pisarad maad niisutasid, võrsus valge lill, anemoon e adoonis. Kaunis noormees. Vt ka **Myrrha**.

**adooniseaed** Kiiresti närbuvad potililled või ka lillenäitus. **Adonise** auks peetud suviseks pühaks kasvatasiid kreeklased pottides lilli ja rohelist taimi, mis pärast minema visati. → Lühiajaline nauding.

**Adrammelek** (Adrameelek) Üks Babüloonia jumalusi, kellele ohverdati lapsi (2 Ku 17, 31). Tõenäoliselt kohalik päikesejumal Sipparis (Sefarvaimis).

**aeg sündida ja aeg surra vt igal asjal oma aeg**

**Aeneas** (kr Aineias) [ä:neas] Trooja sõdalane, **Anchisese** ja **Aphrodite** poeg. Esineb juba Homerose „Iliases“, on aga peategelaseks Vergiliuse poeemis „Aeneis“. Põgeneb langenud ja põlevast Troojast koos pojaga ja halvatud isaga ja maabub

pärast pikki rännakuid Itaalias, kus talle ennustatakse, et tema järeltulijad hakkavad valitsema paljude rahvaste üle. Latiumis kosib sealse kuninga tütre Lavinia ja pärib võimu. Tema pojast Juliusest väitis end põlvnevat Rooma Juliuste suguvõsa, sageli on luuletajad nimetanud teda roomlaste (eneadide) esiisaks. Vergilius ülistab temas nimelt roomalikeks peetud väärtusi nagu kohusetundlikkust ja vanematearmastust. Vt ka **Dido**.

**Afrodite vt Aphrodite**

**Agamemnon** [aga'memnon] Mükeene kuningas, **Atreuse** poeg, **Menelaose** vend, **Klytaimestra** kaasa ning **Orestese**, **Elektra** ja **Iphigeneia** isa; kreeklaste sõjakäigu juht Trooja vastu. Aulises, kus kreeklaste laevastik tuulevaikuse tõttu seisis, ohverdas Agamemnon ennustaja **Kalchase** soovitusel **Artemisele** oma noore tütre Iphigeneia ja sütitas sel kombel oma naise lepitamatu vihkamise. Pärast sõjakäigult naasmist tapsid Klytaimestra ja viimase armuke Aigisthos Agamemnoni piduluaas. Isa surma eest tasusid omakorda kätte Orestes ja Elektra. Tema lugu on üksikasjalikult käsitletud Aischylos ja Seneca oma tragöödiates. Vt ka **Trooja sõda**.

**Agatha, püha** [aga:ta] 3. saj Sitsiilias elanud märter, kellel piinamise käigus olevat ära lõigatud rinnad.

Seetõttu kujutatakse teda kunstis sageli vaagnaga, millel on kaks naiserinda. Pärast Agatha surma olevat Catania linnarahval vulkaanipurske ajal õnnestunud peatada laava vool Agatha loori abil. Agatha on ammede kaitsepühak, tema mälestuspäeva tähistatakse 5. veebruaril.

**Aglai** [ag'laia] Üks kolmest **graatsiast**. Hesiodos (7. saj eKr) väidab ta olevat olnud **Hephaistose** abikaasa, ehkki hilisemad allikad nimetavad sepatöö jumala kaasana hoopis **Aphroditet**.

**Agnes, püha** 3. saj Rooma laps-pühak. Pärimuse kohaselt pühen-dus kolmeteistkümneaastasena ristiusule ja keeldus abiellumast Rooma prefekti pojaga. Häbistamiseks viidi Agnes lõbumajja, kus tütarlapse juuksed olevat tema alastuse varjamiseks kohe maani pikaks kasvanud (teistel andmetel olevat talle taevast heidetud hõbedane rüü). Kui teda tuleriidal hukata taheti, ei teinud leegid talle vähimatki häda. Kunstis kujutatakse Agnest sageli koos puhtuse sümboli tallega. Tema mälestuspäev on 21. jaanuar.

**Agni** India mütoloogias üks vane-maid jumalaid, tulejumal, kodu- kolde kaitsja, taevane preester ning inimeste ja jumalate vahemees.

**Aguri soov** „Vaesust ega rikkust ära mulle anna.“ (Õp 30, 8).

**Ahasveros** (Ahasveerus) Selle nime all esineb vanas testamendis Estri ja Esra raamatus Pärsia kuningas Xerxes I (485–465 eKr), **Estri** abikaasa. Taanieli raamatu Ahasveros (Tn 9, 1) on tänini identifitseerimata. Vt ka **Igavene Juut**.

**Ahriman** (Angra Mainju) Pimeduse ja kurjuse kehastus muinasiraani masdaistlikus usundis.

**Ahura Mazda** vt **Ormuzd**

**Aias** (lad Ajax, Ajax) Kreeka sõdalane **Trooja sõjas**, keda „Iliases“ nimetatakse **Achilleuse** järel vapraimaks ja tugevaimaks kreeklaste leeris. Samas oli Aias üsna aeglase mõtlemisega ja äärmiselt uhke. Kaotanud langenud Achilleuse relvade pärast peetud võistluse **Odysseusele**, hullus ja tappis kreeklaste lambakarja. Hiljem mõistusele tulles sooritas häbi pärast enesetapu. Peategelane Sophoklese samanimelises tragöödias. Homerose „Odysseias“ esineb teinegi selle nimega kreeka kangelane, kelle koduteel uputab **Poseidon** kättemaksuks **Kassandra** häbistamise eest (nn väike Aias).

**Aiolos** (lad Aeolus) Müütilisel Aioolia saarel elanud tuultekuningas, kes **Odysseuse** ja tolle kaaskonna koduteel Troojast kinkis kangelasele nahkpauna suletud vastasuunalised tuuled, et hõlbustada rändurite kojujõudmist. Aiolose

saarteks nimetati varem Sitsiiliast kirdes asuvat saarterühma, praeguse nimega Lipari saari.

**Aktaion** [ak'taion] Kreeka pärimuse järgi kütt, kes kogemata sattus nägema ojas kümblevat **Artemist**, karsket jahijumalannat. Vihane jumalanna muutis noormehe hirveks, kelle ta enda koerad seejärel löhki rebisid.

**Aktion** Neem Kreeka lääneraanikul, kus Octavianuse, hilisema Rooma keisri Augustuse laevastik 2. septembril aastal 31 eKr purustas Marcus Antoniuse ja **Kleopatra** ühendatud merejõud. → Pöördelise tähtsusega lüüasaamine.

**Aladin** (Aladdin, Ala ad-din) Üks tegelasi „Tuhande ja ühe öö“ juttudes, kes imeväelise kalliskivi (varasemates, Antoine Gallandi prantsuskeelsel mugandusel põhinevates tõlgetes „imelambi“) abiga ajab kokku suure varanduse.

**Alastor** [a'lastor] Majaga ja perekonnaga seotud paha vaim antiikmütoloogias, laste nuhtleja isade eksimuste pärast. Kasutatud ka ühena **Zeusi** tiitlitest.

**Alberich** [alberihh] Päkapiikkude kuningas germaani muistendites. Esineb „Nibelungide laulus“ **Siegfriedi** vasalli ja varahoidjana.

**alguses oli sõna** „Alguses oli Sõna, ja Sõna oli Jumala juures, ja Sõna

oli Jumal ... Temas oli elu, ja elu oli inimeste valgus.“ (Jh 1, 1–5) Kreeka mõistel *logos* ('sõna', 'kõne', 'mõistus') on antiikfilosoofias pikk ajalugu. Herakleitosel tähistas see korra või seaduspärasuse alget looduses. Stoikutel kujutas see kõrgemat mõistuslikku jõudu, kõigi asjade olemise põhjust. Philon Aleksandriast (juudi teoloog ja filosoof, Kristuse kaasaegne) käsitas seda Jumala atribuudina, mille vahendusel Jumal ja tema looming saavad tunnetatavaks inimesele. Eespool toodud lõigus **evangeeliu- mist** seab apostel **Johannes** Philonile vastu väite, et *logos* ja Jumal on samastatavad, ja kuulutab kohe (Jh 1, 14), et Sõna on saanud lihaks Kristuses, väljendades seega kreekapärasel kujul judaistliku usundi käsitust loovast Jumalast ja **messiast**. Selles tähenduses Sõna ei tohiks ära segada „jumalasõnaga“, st Jumala käskudega või pühakirjaga.

**Ali Baba** Peategelane „Tuhande ja ühe öö“ jutus „Ali Baba ja nelikümmend röövlit“, mis on Euroopas tuntuks saanud eelkõige prantslase Antoine Gallandi 18. saj pärinevas mugandatud variandis. Satub juhuslikult kuulma võlusõna „Seesam, avane!“, mis võimaldab talle juurdepääsu varandusega täidetud koopasse.

**Alkestis** [al'kestis] Peliase tütar, Tessaalia kuninga Admetose naine. **Moirad** nõustuvad Admetose elu-

lõnga pikendama, kui keegi on nõus suurema tema eest. Kui kuninga raugaeas vanemad poja palve tagasi lükkavad, ohverdab ennast tema kaasa, kelle vägilane **Herakles** seejärel **Hadesest** maa peale tagasi toob. Alkestis on peategelane Euripidese samanimelises tragöödias. Tema nimest on saanud ennastsalgavuse sümbol.

**Alkyone** (Halkyone, lad Alcyone) [alküo:ne] Tuultekuninga **Aiolose** tütar, Keyxi kaasa, kes nägi unes, et mees on merel tormiga uppunud. Järgmisel hommikul leidis ta rannalt mehe surnukeha. Kui ta leinates merre viskus, muutsid härdunud jumalad tema ja Keyxi jäälindudeks. Igal aastal talvise pööripäeva eel on seitse päeva, mille jooksul meri on peegelsile; sel ajal hauduvat jäälinnud oma ujuval pesal. Neid rahupäevi nimetatakse Alkyone päevadeks v Alkyoniks.

**Alpheus ja Arethusa** (kr Alpheios) [alfeus, aretu:sa] Rooma luuletaja Ovidiuse poolt ümber jutustatud kreeka pärimuse järgi hakkas noort, kaunist ja karsket kütitari Arethusat armastama jõejumal Alpheus. Suutmata pealetükkija eest kauem põgeneda, hüüdis neid appi oma kaitsjannat, neitsilikku jumalitari **Dianat**. Viimane muutis Arethusa allikaks ja lasi tal pageda maa-aluse tunneli kaudu Ortygia saarele Sitsiilia rannikul, kus Diana püha allikas on näha tänapäevani.

Ometi ei vabanenud tütarlaps ka siis armunust, kes voogudeks muutununa järgnes talle läbi tunneli. Kreekas Alpheuse jõkke heidetud puukauss kerkivat alati pinnale Arethusa allikas.

**Amadis** 13. saj pärineva portugali v hispaania rüütliromaan (esimene säilinud väljaanne hispaanlase G. O. de Montalvo „Amadís de Gaula“, 1508) peategelane, Walesi kuninga Perioni ja Bretagne'i vürstitari Elizena poeg, orvuna üleskasvanud vapper „lõvirüütel“, teadlane, muusik ja luuletaja, kes pärast pikki seiklusi võidab armastatud Oriana südame ja käe. On **Don Quijote** armastatuid eeskujusid ja Cervantese paroodiaobjekt.

**Amaimon** [a'maimon] Üks kuraditest keskaja demonoloogias, **põrgu** idaosa valitseja. Tema ülemteener oli **Asmod**. Vt ka **Asasel**, **Luutsifer**.

**Amaltheia** [amal'teia] 1) Kreeka pärimuse järgi **nümf**, kes toitib **Kronose** eest peidetud imikueas **Zeusi** Kreeta saarel kitsepiimaga. Tänuks selle eest kinkis jumal talle **küllusesarve**. 2) Rooma pärimuse kohaselt Kyme **sibüll**, kellelt Tarquinius II olevat saanud **sibülliraamatud**.

**Amaryllis** [ama'rüllis] Lamburineiu Theokritose ja Vergiliuse pastoraalides. → Võluv maatudruk.



Amatsoonid Vana-Kreeka punasefiguurilisel ölinõul. U 420.

**amatsoonid** Kreeka mütoloogias naissõdalaste hõim Väike-Aasias v Sküütias, ühe pärimuse järgi sõjajumal **Arese** ja nümf **Harmonia** tütre. Väidetavasti eemaldasid nad endal parema rinna, et hõlbustada vibuga ümberkäimist, suhtlesid meestega ainult soo jätkamiseks ja hävitasid kõik poisslapsed. Esinevad tegelastena mitmes legendis. **Achilleus** tappis kahevõitluses **Troja sõjas** nende kuninganna Penthesileia; **Theseus** röövis ühe neist, **Hippolyte**, ja põhjustas sellega amatsoonide sõjakäigu Atika vastu; **Heraklese** üks vägitegudest oli kätte saada nende kuninganna vöö. → Sõjakad v mehelikud naised.

**ambroosia** Kreeka jumalate toit, mis tegi nad surematuks. → Eriti hõrgutav roog.

**Ambrosius, püha** [ambro:sius] Üks neljast ladina kirikuisast, 4. saj elanud Milano piiskop. Inglise nõuandel olevat rahvahulk valinud Ambrosiuse piiskopiks, kui ta oli alles ristimata. Tema oluliste teenetena mäletatakse võitu Ariuse pooldajate üle (viimased ei tunnistanud Kristuse samasust Jumal-Isaga) Aquileia kirikukogul 381. a ja kirikumuusika korrastamist. Ambrosiuse kirikulaul oli kahe sajandi vältel enne Gregoriuse reformi (vt **Gregorius, püha**) kirikumuusika aluseks. Maalidel kujuta-